

Ғ. Хафиз^{1*}, С.С. Аубакирова², З.С. Искакова²¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан;²Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан

(E-mail: Gabit_khafiz@mail.ru; aubakur@mail.ru; zaurash_iskakova@mail.ru)

Ақпарат алаңындағы діни сананың ахуалы (Интернет мысалында)

Мақалада ақпараттық қоғамдағы діни сана Интернет призмасы арқылы берілген. Интернет халықтың діни сауаттылығын арттыруға ықпал ететін діндарлықты білдіру нысандарын түрлендіру құралы ретінде қарастырылған. Өртүрлі онлайн қызметтерді, сайттарды және қосымшаларды талдау мысалы берілген. Көптеген авторлардың пікірінше, діни конфессиялардың өкілдері, әсіресе ислам, Интернет ортаның кейбір ақпараттық элементтеріне қатысты өзгерістерге ұшырауда. Интернетте пайда болатын және жиі талқыланатын дәстүрлі діндердің бағыттары мен тармақтарының ұлғаюына әкелетін трансформациялар идеологиялық және дискурсивті болуы мүмкін. Әлеуметтік желілердегі діни парақшаларға мазмұндық талдауда, жалпы алғанда, басым тақырыптық бағыттары мәдениеттің өртүрлі аспектілері (тарихи тұлғалар туралы әңгімелер, кітаптар мен фильмдерге шолулар, өнер, мәдениет туралы танымдық-сараптамалық материалдар, заманауи құбылыстар мен тенденциялар), отбасылық өмір және адамгершілік мәселелері, қайырымдылық және әлеуметтік қызмет екені анықталды. Мұндай мысалдар жетерлік, олардың барлығы да Интернетте кең таралған діни конфессиялар өздерінің салт-жораларында Интернет мүмкіндіктерін көбірек пайдаланып жатқанын айтады. Осы өзара әрекеттесу нәтижесінде діннің ғаламторға әсері де және ғаламтордың дінге әсері де байқалады. Интернет бұрыннан бар болса да, оның кеңінен қолданылуы он жылдан астам уақыт бұрын басталды, ал дін сияқты дәстүрлі ортада бұл жақында болды. Ислам туралы ақпараттың Интернет көздері, осы ресурстардың мақсаттары, міндеттері және қызметтері туралы сұрақтар зерттеуге жатады. Сол себептен, бұл өте өзекті сұрақтардың бірі.

Кілт сөздер: дін, діни сауаттылық, Интернет, ақпарат алаңы, ислам, цифрлық алаң, диалог, әлеуметтік желілер, инстаграм, әлеуметтік зерттеулер.

Кіріспе

Ғылым мен техниканың қарқынды дамуы, жаңа ақпараттық технологиялардың, байланыс құралдарының пайда болуы адамдардың өмірінің мазмұны мен сапасына, жалпы қоғамдық санаға қолайлы өзгерістерге әкелді. ХХІ ғасырдың басынан бастап түрлі елдердің ғалымдары ғылыми білім мен ақпарат қоғамдық өмір мен өндірістің анықтаушы факторына айналған жаһандық ақпараттық қоғамның қалыптасуы туралы айта бастады.

Ақпараттық қоғамның даму үрдістері, техникалық жағынан ғана емес, сонымен қатар рухани құрамдас бөлікке ие. Бүгінде әр әлем шарындағы адамдар күн сайын виртуалды алаңға енеді. Көпшілігіне ғаламтор ортасы күнделікті өмірдің көп бөлігін алады.

Ғаламтор ақпараттық арна ретіндегі қызмет етуі туралы зерттеулер ресейлік ғалымдар Я.Н. Засурскийдің, И.Д. Фомичеваның, М.М. Лукинаның Л.А. Коханованың, О.В. Смирнованың еңбектерінде қарастырылады.

Ғаламтор кеңістігі туралы алғашқы зерттеулер 1990 жылдың ортасында басылып шыққан. Ол шетелдік ғалымдар Дэвид Лочхэд, Стивен О'Лири және т.б. жұмыстары.

Ақпараттық технологияның тез дамуы діни жүйелердің өзгеруіне әкеледі. Дін мен діндарлық секуляризация теориясына қарамастан өз маңызын жоғалтпайды, керісінше қазіргі жағдайларға бейімделеді. Қоғамның саяси және экономикалық өміріне айтарлықтай әсер етіп, нарық заңдарына сәйкес жұмыс істейді. Діни және ұлттық болмыспен байланысты саяси идеологияның өзгеруі жүріп жатыр, діннің қоғам үшін маңызы артып келеді. Ю. Хабермас пікірінше, «діни дәстүрлер мен діни қауымдас-тықтар жаңа, осы уақытқа дейін күтпеген саяси мәнге ие болды..., бүкіл әлемде діннің саяси мақсаттағы маңызы артып келеді», – деп дәлелдейді [1; 1-2].

Қоғамдық өмірді ақпараттандыру дәуірінің келуімен дін және діндарлық сапалы серпіліс жасай отырып, жаңа серпін алуда. Ю. Синелина осы орайда былай деп жазады: «Исламның ықпалы күшейе

* Хат-хабарларға арналған автор. E-mail: Gabit_khafiz@mail.ru

түсті, бірақ халықаралық діни алаңда барлық жерде консервативті, дәстүрлі және ортодоксалды қозғалыстар өрлей бастады» [2]. Дәстүрлі діндер (көбінде ислам діні) әдеттен тыс, бірақ үстемдік етуші әлеуметтік шындықтың жағдайларына сәйкес келетін дінге сенушілердің (адептердің) санасы мен рухына әсер ету әдістерін қабылдауға мәжбүр. Осыған орай, жаһандық нарық экономикасының ерекшеліктеріне сәйкес келетін әдістер алға шығады, дәстүрлі діндер ықтиярсыз (зорлықсыз) таңылмай, өз еркімен таңдалуы керек.

Зерттеу әдістері

Мақаланың атауында берілген тақырыпты қарастырудағы көзқарас діндерді зерттейтін және жалпы түрде дінтану деп аталатын ғылымдарда тарихтағы және қазіргі замандағы дін туралы бар идеялардың бүкіл жүйесін негізді түрде немесе түбегейлі өзгертетін қандай да бір керемет жаңалықтар жасау мүмкін емес деген сенімге негізделген. Жалпы айтқанда, дін физика емес. Сол себептен, осы тақырыпқа қатысты жаңалық ашу өте қиын, бірақ та жан-жақты нысанда қарастыруға болады. Егер бұл зерттеу үрдісінде объект пен субъектіні бекітсек, онда объект — дінді, ал субъект ретінде зерттеуші ғалымдарды айтуға болады, басты пән ретінде ғаламторды көрсетуге болады. Басты зерттеу «қозғалтқышты» анықтап алғаннан кейін, дінді зерттеудегі негізгі тәсілдерді айқындау қажет. Мақала тақырыбын зерттеу жолындағы басты әдістемелердің бірі — теориялық (қолданыстағы тұжырымдамалар, ғылыми теориялар, пікірлер және т.б.), салыстырмалы (тарихи кезеңдердегі діннің деген көзқарастың өзгеруі, ерекшеліктері) және интерпретативтік (түсініктемелік).

Бүгінгі таңда, өзекті түрде дінге деген сұраныс ұсынысты тудырады. Оны ақпараттық желілердегі белсенді таралуынан көруге болады. Интернеттегі мұндай қарым-қатынас үшін дәстүрлі діни, мәдени, саяси немесе географиялық шекаралар енді жоқ. Ақпараттық қоғамдағы кез келген діни ұйым әлемнің кез келген нүктесінде жұмыс істей алады.

Діни ақпаратты жеткізу құралдары мен діни қарым-қатынас мүмкіндіктері өзгеруде. Мыңдаған жылдар бойы қасиетті мәтіндер, сирек кездесетін діни әдебиеттер және қымбат тұратын жазба мәтіндер (қолжазба қағаз кітаптар) болса, қазіргі кезде олар аудио, бейне және электронды тасымалдағыштағы мәтіндер, тұтас ғаламтор кітапханалар түрінде таралған. Егер бұрында діни қарым-қатынас, қасиетті рәсімдерді орындау, шіркеуге, мешітке тікелей бару керек болса, енді радио, теледидарды қосу немесе қалаған сайтқа бару жеткілікті, ол ақпараттық алаңда өзіңізге онлайн уағыздар, дұғаларға тапсырыс бере аласыз және т.б. табасыз. Ғаламторда көптеген сайттар өзара әрекеттесудің интерактивті түрлерін ұсынады. Келуші тек мәтінді оқып қана қоймайды, бейнефильмді көреді, музыка немесе уағыз тыңдай алады. Кез келген адам дауыс беруге немесе сауалнамаға қатыса алады, басқа келушілермен онлайн қарым-қатынас жасай алады, форумда сөйлей алады, қонақтар кітабына жазба қалдыра алады, дұға ете алады, денсаулық немесе демалу үшін қызметке тапсырыс бере алады, өздерінің діни немесе басқа қажеттіліктерін жүзеге асыра алады» [3; 29]. Және тағы бір айтар нәрсе, ислам дінін қарапайым түрде сайтқа кіріп қабылдауға болады, онда «Исламды қабылдау үшін куәгерлерді шақырумен мешітке бару және т.б. ресми іс-шаралар қажет емес. Шын жүректен жүрегіңмен сеніп, шахадаһны айту — таухидтің дәлелі» деп жазылады (ресейлік діни сайттарда кездеседі).

Жаһандық ақпараттандыру жағдайында адамның діни санасы синкретикалық және эклектикалық сипатқа ие болады. Діни наным-сенімдердің эклектизмі әртүрлі дәстүрлі, ұлттық діндерден алынған логикалық та, тарихи тұрғыдан да бір-бірімен байланысты емес нанымдарды біріктіріп, жаппай таралуда. Көптеген әлеуметтік (күнделікті тұрмыстық) ахуалға қатысты дәстүрлі діни көзқарастардың бірнеше пікірлердің болуы көп кездеседі. Әрине, бұл жеке басты ғаламтор тұтынушының сұранысына қатысты болуы мүмкін.

Бұқаралық телекоммуникацияға негізделген бұқаралық мәдениетпен бейімделген діни ұғымдар мен құндылықтар тиімді тауарға айналды, сату, үлкен дивидендтер алуға болатын инвестициялау пайда болды. Семиотикалық мағынасы бар заттар: белгішелер, тұмарлар, жайнамаз, тасбих, кресттер, шамдар және т.б. ғаламтор-дүкендер арқылы да сатып алуға болады, алдағы уақыттарда оларды тек ресми мешіт/шіркеулердің дүкендерінде жасауға болатын еді. Қазіргі таңда ғаламтордағы әлеуметтік желілер (инстаграмм, ВКонтакте және т.б.) арқылы онлайн түрде керек затты тапсырысқа беріп, тез уақытта алуға болады.

Ақпараттық алаңдағы едәуір бөлігі «Исламдық ғаламтор» деп атауға, яғни ғаламторда исламдық тақырыптарды тарату саласына қатысты мақалалар мен кітаптар құрайды. Ислам туралы ақпараттың ғаламтор көздері, осы ресурстардың мақсаттары, міндеттері және қызметтері туралы сұрақтар зерт-

теуге жатады. Мұндай жұмыстарға жиі қысқаша сипаттамасы бар ислам сайттарының тізімдері (әлеуметтік парақшалардағы блогтар) кіреді.

Көптеген авторлардың, діни конфессиялар өкілдерінің айтуынша, әсіресе ислам, ғаламтор ортасында кейбір ақпараттық элементтерге қатысты өзгерістерге ұшырауда. Ақпараттың жасырын және қолжетімділігі көбінесе ғаламторда пайда болып, талқыланатын дәстүрлі діндердің бағыттары мен тармақтарының көбеюіне әкеліп соғатын трансформациялар идеологиялық та, дискурсивті де болуы мүмкін.

Ақпараттық ортадағы зерттеудің келесі бағытын «аудиторияға» жатқызуға болады, атап айтқанда, «исламдық» ғаламтор кеңістігінің «қатысушыларының» сипаттамаларын қарастыру. Бұған қатысушылардың санаттары (пікір көшбасшылары, белсенді және белсенді емес «ескі» избасарлар, жаңадан келгендер), меншік иелері және «нақты тұтынушылар» (діни билік, саясаткерлер және т.б.), сондай-ақ таңдаулылық, қарқындылық сияқты сипаттарды қамтитын оқырманның түсіну деңгейі мен тәжірибесі және т.б. үлгілері кіреді. Кейбіреулерінде тілдік шекаралары туралы бөлек айту керек. Ғаламтордағы ислам дінін талқылау ортасы ретінде келесі әдіске тоқталып өтуге тұрарлық — тікелей эфирде талқылаулар, сұрақ-жауаптар, ислам туралы онлайн пікір білдіру, жеке және қоғамдық байланысты атап өтуге болады.

Ислам мәдениетін жаңғыртудың негізгі көздерінің бірі — ғаламтор. Мұсылмандар өз дінінің дәстүрлі негіздерін таратуда оның мүмкіндіктерін белсенді пайдаланады. Ғаламтор пайдаланушыға кең мүмкіндіктер ашады: қызығушылық форумдары, ғылыми сессиялар және чаттар коммуникация үрдістері айтарлықтай жеңілдетеді. Мысалы, ислам дінін ұстанушыларға он екі жыл бұрын ғаламторда мұсылмандар үшін арнайы «I'm Halal» (Мен халал жүйемін) іздеу жүйесі пайда болды.

Қызметтің басты ерекшелігі ол тек «бекітілген» нәтижелерді, яғни ислам заңы — шарифатпен рұқсат етілген нәтижелерді таңдады. Күніне шамамен 100 000 сұраныс өңделді (осы бағыттағы «алыптар» үшін салыстырмалы түрде аз), бірақ жаңадан келген қызмет үшін өте көп. Әзірлеушілер айтқандай, жүйені құрудың мақсаты — бүкіләлемдік желіге мүмкіндігінше көп Таяу Шығыс тұрғындарын тарту, желіде әртүрлі тілдерді (фарси, урду, араб) көрсете алу. Сонымен бірге пайдаланушыға харам (тыйым салынған) нәрселердің барлығы көрсетілмейді. Алайда, 2011 жылдың аяғында «I'm Halal» қаржы тапшылығына байланысты жабылуға мәжбүр болды [4].

Тағы бір ірі алғашқы ғаламтор-жобаларының бірі — World-muslim бүкіл әлем бойынша мұсылмандарға арналған әлеуметтік желі (басқа желілерде де өз парақшалары бар: Facebook, ВКонтакте). Ол ағылшын, түрік, орыс және араб тілдерінде жұмыс істейді, бұл пайдаланушылардың аудиториясын айтарлықтай арттыра алады [5]. Жобаны қаржыландыру мәселесі мақсатты, мұсылманға бағытталған ақпарат беретін жарнама берушілерді тарту арқылы шешіледі: мұсылмандар үшін қасиетті жерлерге саяхат ұйымдастыратын туристік агенттіктер, халал өнімдер дүкендері (азық-түлік пен киім-кешектен бастап парфюмерия мен косметикаға дейін).

Ислам діні, оның мәдениеті мен тарихы туралы білімді болашақ ұрпаққа жеткізу үшін «электрондық медреселер» ұғымын — үйдегі оқу бағдарламаларын белсенді түрде қолдану басталды. Бейне оқулықтар (намаз, ораза және т.б. ережелері туралы) жиі YouTube алаңында бір уақытта орналас-тырылатын осы бағдарламалардың бір бөлігіне айналады. Қазіргі таңда, Қазақстандағы ақпараттық алаңында да ресми сайттарда танымдық видеороликтер, ережелер және ислам дініне қатысты көптеген материалдарды табуға болады. Қазақстан мұсылмандары Діни басқармасының сайты алатын болсақ, ондағы парақшада «мақалалар», «пәтуалар», «дәрістер», сұрақ-жауап және т.б. ұсынылған [6]. Сонымен қатар, «Munara FM» атты радиосын онлайн түрінде тыңдауға болады. Егер басқа аймақтар бойынша мәлімет керек болған жағдайда, «әріптестер» сілтемесі бойынша облыс мешіттерінің сайттарына кіруге болады.

Әлеуметтік желілер ақпараттық алаңда қарқынды дамуда, бұл тараптан инстаграмм желісінің дәрежесі өте жоғары. Бұл ортада көптеген қолданушылар әлем түпкірінен қызықты керек аккаунттарды таба алады. Ал енді еліміздегі исламға қатысты ақпаратты алатын болсақ, бізде де дінді насихаттау жолының өз әдістері бар. Көпшілік жастар инстаграмм желісін көп қолданады, сол себептен дұрыс бағыттағы дәстүрлі дінді түсіндіру үшін имам, дінтанушылар жеке аккаунт ашып осы жолды дамытуда. Мысал ретінде, инстаграм, тик-ток желісінде «nurlanimam.kz» Нұрлан ұстаз, дінтанушы, психолог ислам діні туралы қарапайым жеңіл тілмен түсіндіріп, жастардың сұрақтарына күнделікті жауап беруде. Тағы бір ақпараттық-ағартушылық жұмысты инстаграмда тікелей эфир арқылы ислам дінін насихаттау отандық тәлімгер, психология ғылымдары бойынша PhD докторы «mukhamedzhan_tazabek» атты аккаунтпен Мұхаметжан Тазабек жүргізеді. YouTube алаңында RUH

FOOD — ойлайтын мұсылмандар үшін руханият туралы ойын-сауық және танымдық арнасында аптасына бір подкаст шығып отырады, ондағы қонақтар (отандық әртіс-жұлдыздар, әншілер, инстаграм блогерлері және т.б.) қазіргі қоғамда болып жатқан ислам дінінің ахуалы, дін ұстанушылардың ойлары талқыланады. Осындай алаң қазіргі жастарда белсенді қаралуда.

Діни қажеттіліктерді жүзеге асыруда мамандандырылған исламдық ғаламтор-дүкендер де айтарлықтай көмек көрсетуде, олар жиі пайда болып, жұмыс істейді. Олар үлкен таңдауды тауарларды ұсынады. Басты орын әртүрлі тілдегі басылымдармен ұсынылған дін туралы әдебиеттерге беріледі. Сондай-ақ олар мұсылмандар үшін арнайы жасалған телефондарды сатып алуды ұсынады. Мысалы, кейбір смартфондарда исламдық тақырыптар бойынша кең функционалдылықты қамтиды. Бұл Құран мәтіні, хадистер, уағыздар, аудио және бейне форматтағы сабақтар. Қосымша кірістірілген қолданбалар: ойындар, азан бағдарламалары және нашидтер. Кейбір телефон үлгілерінде намаз кезінде Меккеге бағытты көрсетуге, намаз уақытын еске түсіруге мүмкіндік беретін кірістірілген электронды компас бар [8].

Қажет болса, дін сенушілері телефондарына қосымша қосымшаларды орната алады. Мысалы, онда бар мешіттерді, намазханаларды, азық-түлік дүкендері мен мұсылмандарға арналған киім дүкендерін, діни бұйымдар мен әдебиеттерді, халал кафелер мен мейрамханаларды, ұйымдарды табуға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, шарият заңына сәйкес келетін орындарды табуға байланысты сұрақтарға жауап береді. Бұл ретте әрбір пайдаланушының халал картасындағы нүктеде жаңасын қосу мүмкіндігі бар.

Осылайша, мұсылмандардың «цифрлық келбеті» мен олар қолданатын жаңа коммуникация құралдары инновациялық технологиялардың олардың діни сана-сезімін білдірудің жақсы құралы бола алатынын көрсетеді.

Ғаламтор-дүкендердің ұсыныстарын талдау олардың діндарларға ислам тақырыптары бар күнделікті заттарға ғана емес, сонымен қатар діни бұйымдардың барлық түрлерін сандық форматта сатып алуға мүмкіндік беретінін көрсетті.

Мысалы, тасбих (Аллаһты қайталап мадақтау) үшін тәспі сияқты табынушылық қасиетін жасау үшін жаңа технологиялар қолданылады. Дәстүр бойынша олар Алланың есімдерінің санына сәйкес келетін 99 моншақтан тұрады. Электрондық тасбих түрі басқаша: олар арнайы баумен саусаққа киіледі. Сандық экранда оқылған дұғалар саны көрсетіледі, өйткені әрқайсысынан кейін «санау» түймесін басу керек, нөмірді қалпына келтіруге басуға («қалпына келтіру» түймесі) болады.

Сандық гаджеттерді пайдаланудың қызықты нұсқасы электронды қаламмен бірге келетін Құран мәтіні түрінде ұсынылған. Қолданушы қалам меңзерін кез келген аятқа немесе сүреге, тақырыпқа немесе бет нөміріне түртсе болғаны, қалам таңдалған материалды «оқиды». Сондай-ақ оны қайтадан тыңдауға, дауысты жазуға және ойнатуға (соның ішінде mp3 файлдарын), дыбыс деңгейін өзгертуге болады. Мұның бәрі, өндірушілердің айтуынша, мұсылмандардың діни қызметінің маңызды бөлігі болып табылатын Құранды үйренуді жеңілдетеді.

Сондай-ақ, діншілдер жоғары технологиялық намаз кілемдерін сатып ала алады, ондай мүмкіндік қазірде біздің елімізде онлайн-дүкендерде белсенді ұсынылады. Мұндай құрылғының пайда болу тарихы Канадамен байланысты, онда Торонтодан келген бағдарламашы Вела Абулсаадат датчиктермен, жарықтандырумен және Құран мәтінін көрсететін экранмен жабдықталған жайнамаз ойлап тапты. Электрондық сенсор тізе бүгуді есептейді, арнайы режимдер келесі намаз уақыттары мен діни мерекелерді ескертеді. Сондай-ақ оның ішінде Қағбаның орнын анықтауға көмектесетін компас бар [9].

Исламның діни әдет-ғұрыптарын ұстануға көмектесетін тағы бір құрал — сағат. Оның қолданылуы күніне бес парыз намазды оқуға арналған ұйғарымға байланысты, олар үшін хронологиялық интервалдар қатаң белгіленген. «Расында, намаз діндарларға белгілі бір уақытта парыз етілді» (Құран, Ан Ниса сүресі, 103-аят). Намаз уақыты күннің орналасуына және жыл бойы өзгеретініне байланысты есептелетіндіктен, діншілдер үшін автоматты гаджет қажет. Сағат опцияларын таңдау өте кең: қабырға, үстел, қол сағаты (жастар, спорт, ерлер, әйелдер түрінде болады). Маңызды қызмет ретінде өндірушілер мен сатушылар: барлық намаздар үшін азанның айтылуын, Шурук уақытын белгілеуді (аймақты ескере отырып, күннің шығуы), кіріктірілген компас, хижри күндер мен григориандық күндерді пайдаланып құбыланың бағытын анықтау күнтізбесін атап өтеді.

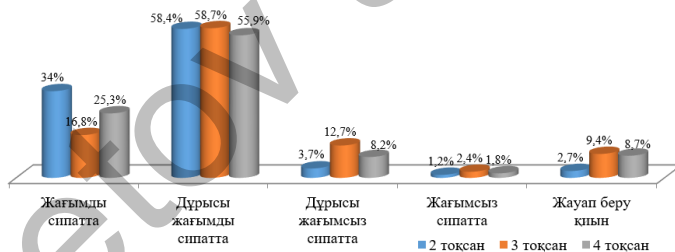
Кейбір сағаттар үш дабыл орната алады — намаз үшін, күнделікті, бір реттік. Ағымдағы азаннан кейінгі минуттар санын көрсетеді (30 минутқа дейін). Айдың фазасын бақылау мүмкіндігін де және Құранды оқып отырып тоқтаған сүре мен аяттың атын жазу сияқты бетбелгілері бар.

Исламның цифрлық түрде жүзеге асатын тағы бір тірегі — зекет (міндетті түрде садақа беру). Қазақстан мұсылмандарының Зекет қоры шығарған рамазан айында садақа беруге арналған банк қосымшаларындағы арнайы қосымша пайда болды. Бұл қызметтің көмегімен мұсылмандар мұқтаж жандарға күнделікті садақа беріп, қайырымдылық ұйымдарының есептерін қадағалай алады. Сонымен қатар, қосымшаны пайдаланушылар нақты уақыт тәртібінде қайырымдылық саласындағы жобалар мен ағымдағы оқиғалар туралы жаңартылған ақпараттық бюллетеньдерді алады. Қолданба iOS және Android жүйелері үшін қол жетімді.

Нәтижелері мен оларды талқылау

Дін саласындағы мемлекеттік саясатты, мемлекеттік-конфессиялық және конфессияаралық қатынастарды одан әрі дамыту бойынша тиімді шараларды зерделеу және әзірлеу, оның ішінде діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл және халықтың оларға иммунитетін қалыптастыру саласындағы өзекті мәселелерді зерттеу мақсатында ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Дін істері комитеті жыл сайын дін саласында әлеуметтік зерттеулер жүргізеді. Осы тұрғыда, Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің Дін істері комитетінің ресми сайтында ұсынылған «Қазақстан Республикасындағы діни ахуал туралы» және «Қазақстан халқының дін саласындағы мемлекеттік саясатты бағалауы» тақырыбындағы соңғы жылдардағы әлеуметтік зерттеулердің нәтижесі бойынша халықтың 92,8 %-ы өздерін дінге сенушілер деп санайды. Алайда, Солтүстік Қазақстан (59,8%), Шығыс Қазақстан (52,5%) және Павлодар (44,5%) облыстарында дінге сенушілер санының төмендеуі байқалады. Елімізде халықтың басым көпшілігі ислам (70,2%) және православ (26%) дінін ұстанады. Дін саласында жүргізілген зерттеулердің қорытындысы бойынша халықтың 89,5 %-ы дін саласында мемлекеттік саясатты қолдайтынын атап өтті. Халықтың 63,04 %-ы мемлекеттің дамуында зайырлы принциптерін қолдайды. Өңірлерде халықтың 76,9 %-ы діни экстремизмнің алдын алу бойынша жұмыстар туралы ақпараттандырылды.

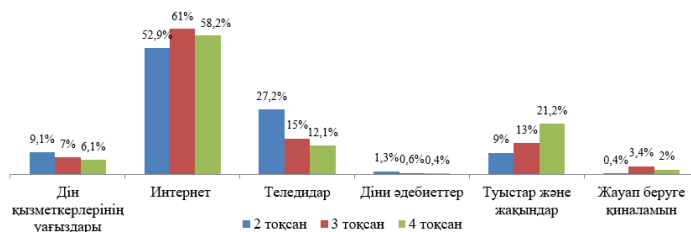
Үш өлшемнің қорытындысы бойынша елдегі діни ахуалды респонденттердің 83 %-ы «қолайлы» және «жақсы» деп бағалады: 2-тоқсанда бұл көрсеткіш 92,4%, 3 — тоқсанда — 75,5%, 4-тоқсанда — 81,2% құрады (1-сурет).

1-сурет. Сіз жалпы Қазақстандағы және облыстағы діни жағдайды қалай бағалайсыз? [10]

Бүгінде де Қазақстан халқы арасында ғаламтор — ел арасында сұранысқа ие ақпараттың қолжетімді көзі болып табылады. Яғни бірінші кезекте ақпаратты ғаламтордан алады.

Ал, халықтың 12,1 %-ы ұялы байланыс және Интернетке қол жеткізу жерлері нашар дамыған ауылдық жерлерде дін мәселелері туралы ақпаратты теледидардан алады. Екінші тоқсан 27,2% және үшінші тоқсанда 15 %-ға төмендеді (2-сурет).

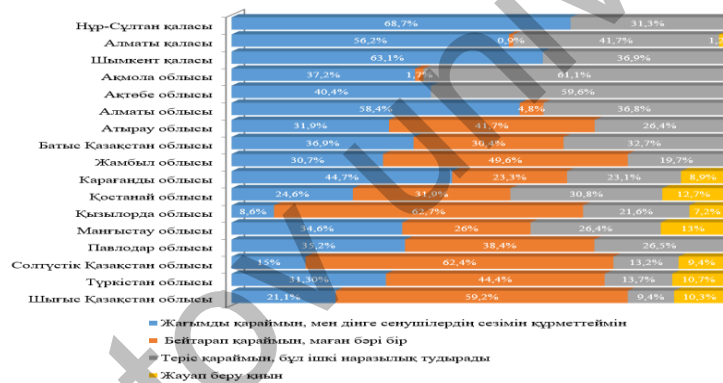

2-сурет. Діни сұрақтарыңыз бойынша мәліметтерді ең алдымен қандай ақпарат көздерінен аласыз? [10]

Тағы бір айтарлық мәселе, қазіргі уақытта қыз-әйелдер арасындағы исламдық стильге деген қызығушылықтың артуы. Жас қыздардың хиджабты киюге деген көзқарастарының белсенділігі жоғарылап келеді, сол себептен, сыртқы киім үлгісінің жаңа стильде жаңаруы әлеуметтік желілердегі мұсылман қыздарына арналған түрлі «Абая», «Шейла», бас киімдер ұсынылған көптеген инстаграм-дүкендер пайда болды.

Ғаламтордың анонимділігі мен шексіздігі әртүрлі топтардың исламды талқылауға және әртүрлі қауымдастықтар құруға, кейде жаңа ағымдардың, олардың исламның бастапқы көздерін түсіндірулерінен туындайды. Соның салдарынан дәстүрлі исламда өзгеріс бар. Ислам туралы білімді тарату әдістерінің өзгеруі жаңа желілерді құруға әкеледі. Кейбір адамдар өздерінің діни ұстанымдарын түсіндіре отырып, өздерін мешітке немесе ислам ағымына жатқызбай, бірақ веб-сайт немесе желілік қауымдастықпен сәйкестендіреді [11]. Ислам білімі бағытталған аудитория өзгеруде. Әртүрлі аймақтарға бөлу географиялық орны мен тіліне қарағанда мәдени, саяси немесе діни факторларға байланысты туындайды. Исламға тиістілік таяу болашақта ұлттық құрамдастар емес, ислам құндылықтары негізінде қалыптасады. Бұл кейіннен жаңа мұсылман қауымының пайда болуына әкелуі мүмкін. Ислам ақиқаттарын талқылаудың бір мысалы — Құранда бұл туралы аз мәлімет, нұсқаулар берілгендіктен халық арасында хиджаб туралы жүріп жатқан пікірталас. Осындай пікірталастар ғаламтордың Исламдағы даулы мәселелерді талқылайтын орынға айналып бара жатқанын көрсетеді.

Бұл мәселеге қатысты халықтың хиджаб киюге деген пікірді Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің Дін істері комитетімен өткізілген зерттеуге (2019 жыл) назар аударуға болады: діни киімді қабылдайтындар тобы, осы мәселеге бейтарап қарайтындар тобы және осындай стильдегі киімге қарсы болғандар, сондай-ақ біздің қоғамның осындай көріністері туралы ойламағандар тобы (3-сурет).

3-сурет. Сізге кейбір мұсылмандардың өздерінің діни белгісін айқындау үшін киім (хиджаб, никаб және т.б.) және түрлі бұйымдар тағып жүргені ұнайды ма? (өңірлер бойынша) [7].

Халық үшін дін мәселелері туралы ең танымал ақпарат көзі ғаламтор болып табылады. Өз кезегінде, ұялы байланыс нашар дамыған ауылдық жерлерде маңызды ақпарат көздерінің бірі теледидар болып табылады. Осыған байланысты, өзекті діни мәселелерге байланысты ақпарат тарату үшін ғаламтор желісі санын, онлайн-аландарында сапалы постерлерді және қысқа бейнероликтер, әсіресе, кең ауқымды ғаламтор-ресурстарды пайдаланудың әр түрлі санаттағы жастар арасында көп көңіл бөліп тарату қажет.

Қазақстанда діни экстремизм идеяларының таралуының негізгі себептері әлеуметтік-экономикалық сипаттағы проблемаларымен анықталады.

Аталмыш зерттеулердің нәтижелері мен ұсынымдары діни саладағы қызметтер бойынша бөлек бағыттарын әрі қарай дамыту үшін, соның ішінде әр жерде нақты жұмыстар жүргізу үшін пайдаланылады [10].

Қазақстандық әлеуметтік желілердегі діни парақшаларға мазмұндық талдау, жалпы алғанда, басым тақырыптық бағыттары мәдениеттің әртүрлі аспектілері (тарихи тұлғалар туралы әңгімелер, кітаптар мен фильмдерге шолулар, өнер, мәдениет туралы танымдық-сараптамалық материалдар, заманауи құбылыстар мен тенденциялар), отбасылық өмір және адамгершілік мәселелері, қайырымдылық және әлеуметтік қызмет екенін анықтады.

Қаралған еңбектер көбінесе ислам мен ғаламтор арасындағы байланысты кеңейтудің моральдық және мәдени аспектілеріне бағытталған. Барлығы дерлік исламды ғаламтор призмасы арқылы зерттейтін зерттеушілер мысал ретінде ең таңғаларлық ислам ресурстарын пайдалана отырып, бірінші кезеңде исламды насихаттау немесе керісінше мұсылман құндылықтарына қарсы бағытталған өзекті блогтар мен сайттарды зерттейді. Бірақ, бұл жағдайда екінші жағы жиі қарастырылмайды: ғаламтордағы жеке пайдаланушылар арасында ұсынылған исламдық контекст және соның ішінде исламға қатысы жоқ, бірақ ол туралы «талқылайтын жандар». Негізі көбінесе сапалық зерттеулер бар, олар ғаламтордағы ислам туралы дереккөздердің сипаттамасы болып табылады. Мүмкін, жоғарыда сипатталған зерттеулер алда ғаламтордағы исламның ахуалымен терең танысуға және оны зерделеуге мүмкіндік береді.

Қорытынды

Жалпы жаһандық ақпараттық қоғамдағы қазіргі діндарлықтың ерекшеліктеріне мыналарды жатқызуға болады:

- жаһандық ақпараттық қоғамда дін өз маңыздылығын жоймай, жаңа сапаға ие болуда;
- діни ұйымдар өз қызметінде нарықтық экономика заңдарын пайдалануда;
- қоғамның саяси және экономикалық өмірінде діни фактордың маңызы артып келеді;
- діни ұйымдар:
  - а) өз қызметі туралы халықты ақпараттандыруға;
  - б) діни бірлестіктерде біртұтас ақпараттық кеңістік құру және қолдауға;
  - в) қазіргі қоғамның әртүрлі қабаттарында өз ілімдерін танымал етуге бағытталған ақпараттық-коммуникациялық қызметте ғаламтор мен онлайн технологияларды кеңінен пайдаланады;
- көбірек дәрежеде ғаламтордың спецификалық қасиеттерін — мультимедиялық, интерактивті және трансшекаралық пайдалану негізінде діни ұйымдардың ақпараттық-коммуникациялық қажеттіліктерін қанағаттандыруға сәйкес келеді [12];

Біздің ойымызша, виртуалды кеңістік, шынайы кеңістіктен кем емес, ондағы адамгершілік қағидаларды, діннің адамға және қоғамға тигізетін жағымды рухани ықпалында орнықтыруы қажет. Ғаламторда рухани, діни құрылым мен реттеу тәртібі қажет, оның барысында Ғаламтор тұрғындарының мінез-құлқына оң әсер ететін моральдық және рухани атмосфера қалыптасады.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Habermas J. Religion in the Public Sphere. European Journal of Philosophy / J. Habermas. — 2006. — No 14. — P. 1–25. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-0378.2006.00241.x/pdf>.
- 2 Синелина Ю.Ю. Религия в современном мире [Электронный ресурс] / Ю.Ю. Синелина // Эксперт. — 2013. — № 1. — С. 14–20. — Режим доступа: <https://www.academia.edu>.
- 3 Забияко А.П. Киберрелигия: наука как фактор религиозных трансформаций / А.П. Забияко, Е.А. Воронкова, А.В. Лапин, Д.А. Пратына и др. — Благовещенск: Амур. гос. ун-т; Библиотека журн. «Религиоведение», 2012. — 208 с.
- 4 I'm Halal: search engine. (n.d.). <http://www.imhalal.com/brand.php>
- 5 World-muslim: социальная сеть для мусульман. — Электронный ресурс. — Режим доступа: <http://worldmuslim.com>
- 6 Қазақстан мұсылмандары Діни басқармасы: іздеу жүйесі [Электрондық ресурс]. — Кіру жүйесі: <https://www.muftayat.kz/kk/>.
- 7 «Қазақстан Республикасындағы діни ахуал туралы» және «Қазақстан халқының дін саласындағы мемлекеттік саясатты бағалауы» тақырыбындағы әлеуметтік зерттеулер [Электрондық ресурс]. — Кіру жүйесі: <https://www.gov.kz/memleket/entities/din/projects/details/729?directionId=141&lang=kk>.
- 8 Городилова Т.С. Исламская культура в цифровом измерении [Электронный ресурс] / Т.С. Городилова // Современный мусульманский мир: электрон. журн. — 2018. — № 1. — Режим доступа: <https://islamjournal.ru/wp-content/uploads/2018/01/ID22.pdf>.
- 9 Махонин С.В. Особенности религиозности в глобальном информационном обществе / С.В. Махонин // Научные ведомости. Сер. Философия. Социология. Право. — 2019. — Т. 44, № 1. — С. 166–171.
- 10 Соловьева Е.С. Религия в глобальном информационном обществе / Е.С. Соловьева // NovaInfo 111. Философские науки. — 2020. — С.39, 40.
- 11 Каргина И.Г. Концепция «религиозных ниш» как инструмент анализа разнообразия современной религиозности / И.Г. Каргина // Право и управление. XXI век. — 2013. — № 4. — С. 78–86.
- 12 Белоруссова С.Ю. Киберэтнография: методология и технология / С.Ю. Белоруссова // Этнография. — 2021. — № 3 (13). — С. 123–145.

Ғ. Хафиз, С.С. Аубакирова, З.С. Искакова

Состояние религиозного сознания на информационной площадке (на примере Интернета)

В статье представлено религиозное сознание в информационном обществе через призму Интернета. Интернет рассматривается как средство трансформации форм выражения религиозности, способствующее повышению религиозной грамотности населения, на примере анализа различных онлайн-сервисов, сайтов и приложений. По мнению многих авторов, представители религиозных конфессий, особенно ислама, претерпевают изменения относительно некоторых информационных элементов в Интернет-среде. Трансформации, приводящие к увеличению направлений и ответвлений традиционных религий, которые появляются и часто обсуждаются в Интернете, могут носить как идеологический, так и дискурсивный характер. Если говорить о контент-анализе религиозных страниц социальных сетей, в целом, основные тематические направления — это различные аспекты культуры (рассказы об исторических личностях, рецензии на книги и фильмы, образовательные и экспертные материалы об искусстве, культуре, современных явлениях и течениях), а также семейная жизнь и моральные вопросы, благотворительность и др. Таких примеров достаточно, и во всех говорится, что широко представленные в Интернете религиозные конфессии используют возможности сети в своих обрядах все чаще. В результате такого взаимодействия Интернета и религии наблюдается, как влияние религии на Интернет, так и влияние Интернета на религию. Хотя Интернет существует давно, широкое его использование началось чуть более десятилетия назад, а в такой консервативной среде, как религия, это произошло совсем недавно. Под изучение попадают Интернет-источники, информация об исламе, вопросы о целях, задачах и функциях этих ресурсов. В связи с этим данный вопрос на сегодня весьма актуален.

Ключевые слова: религия, религиозная грамотность, Интернет, информационное поле, ислам, цифровая площадка, диалог, социальные сети, инстаграм, социологические исследования, официальные страницы.

G. Khafiz, S.S. Aubakirova, Z.S. Iskakova

The state of religious consciousness on the information platform (on the example of the Internet)

The article presents religious consciousness in the information society through the prism of the Internet. The Internet is considered as a means of transforming the forms of expression of religiosity, contributing to the increase of religious literacy of the population. On the example of the analysis of various online services, websites and applications. According to many authors, representatives of religious denominations, especially Islam, are undergoing changes regarding some information elements in the Internet environment. Transformations that lead to an increase in the directions and branches of traditional religions that appear and are often discussed on the Internet can be both ideological and discursive in nature. If we talk about the content analysis of religious pages of social networks, in general, the main thematic areas are various aspects of culture (stories about historical figures, reviews of books and films, educational and expert materials about art, culture, contemporary phenomena and trends), as well as family life and moral issues, charity, etc. There are enough such examples, and all of them say that religious denominations widely represented on the Internet use the possibilities of the Internet in their rituals more and more. As a result of this interaction, the Internet and religion, both the influence of religion on the Internet and the influence of the Internet on religion are observed. Although the Internet has existed for a long time, its widespread use began just over a decade ago, and in such a conservative environment as religion, this happened quite recently. Internet sources of information about Islam, questions about the goals, objectives and functions of these resources fall under the study. In this regard, this question is very relevant today.

Keywords: religion, religious literacy, Internet, information field, Islam, digital platform, dialogue, social networks, instagram, sociological research, official pages.

References

- 1 Habermas, J. (2006). Religion in the Public Sphere. *European Journal of Philosophy*, 14, 1–25. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-0378.2006.00241.x/pdf>.
- 2 Sinelina, Yu.Yu. (2013). Religii v sovremennom mire [Religion in the modern world]. *Ekspert — Expert*, 1, 14–20. Retrieved from: <https://www.academia.edu> [in Russian].

- 3 Zabiako, A.P., Voronkova, E.A., Lapin, A.V., & Pratyina, D.A. et al. (2012). Kiberreligiia: nauka kak faktor religioznykh transformatsii [Cyberreligion: Science as a factor of Religious Transformations]. Blagoveshchensk: Amurskii gosudarstvennyi universitet; Biblioteka zhurnala «Religiovedenie» [in Russian].
- 4 I'm Halal: search engine (n.d.). <http://www.imhalal.com/brand.php>.
- 5 World-muslim: sotsialnaia set dlia musulman [World-muslim: social network for muslims]. *worldmuslim.com*. Retrieved from: <http://worldmuslim.com> [in Russian].
- 6 Qazaqstan musulmandary Dini basqarmasy: izdeu zhuiesi [Spiritual Administration of Muslims of Kazakhstan: search system]. *muftyat.kz*. Retrieved from: <https://www.muftyat.kz/kk/> [in Kazakh].
- 7 “Qazaqstan Respublikasyndagy dini akhual turaly” zhane “Qazaqstan khalqynyn din salasyndagy memlekettik saiasatty bagalauy” taqyrybyndagy aleumettik zertteuler [Social studies on the topic “Religious situation in the Republic of Kazakhstan” and “Evaluation of state policy in the field of religion by the people of Kazakhstan”]. *gov.kz*. Retrieved from: <https://www.gov.kz/memleket/entities/din/projects/details/729?directionId=141&lang=kk> [in Kazakh].
- 8 Gorodilova, T.S. (2018). Islamskaia kultura v tsifrovom izmerenii [Islamic culture in the Digital dimension]. *Sovremennyi musulmanskii mir: elektronnyi zhurnal — Modern Muslim world: electronic journal, 1*. Retrieved from: <https://islamjournal.ru/wp-content/uploads/2018/01/ID22.pdf> [in Russian].
- 9 Mahonin, S.V. (2019). Osobennosti religioznosti v globalnom informatsionnom obshchestve [Features of religiosity in the global Information society]. *Nauchnye vedomosti. Seriiia Filosofiiia. Sotsiologiiia. Pravo — Scientific statements. Series: Philosophy. Sociology. Law, 44, 1, 166–171* [in Russian].
- 10 Soloveva, E.S. (2020). Religiiia v globalnom informatsionnom obshchestve [Religion in the Global Information Society]. *NovInfo 111. Filosofskie nauki — NovaInfo 111. Philosophical sciences, 39, 40* [in Russian].
- 11 Kargina, I.G. (2013). Kontseptsiiia «religioznykh nish» kak instrument analiza raznoobraziia sovremennoi religioznosti [The concept of “religious niches” as a tool for analyzing the diversity of modern religiosity]. *Pravo i upravlenie. XXI vek — Law and Administration. XXI Century, 4, 78–86* [in Russian].
- 12 Belorussova, S.Yu. (2021). Kiberetnografiia: metodologiia i tekhnologiia [Cyberethnography: methodology and technology]. *Etnografiia — Ethnography, 3 (13), 123–145* [in Russian].